सत्यमेव जयते

દાખલ કર્યાની તારીખ	૦૯/૦૯/૨૦૨૫
રજી. કર્યાની તારીખ	૦૯/૦૯/૨૦૨૫
ફેસલ કર્યાની તારીખ	૦૮/૦૪/૨૦૨૬
સમયગાળો	વર્ષ ૦૦, માસ ૦૬, દિવસ ૩૦

વર્ષ	માસ	દિવસ
૦૦	૦૬	૩૦

મે. ચોથા એડી.સિની. સિવીલ જજ અને એડી ચીફ જયુ.મેજી.સાહેબની કોર્ટમાં મું.જામનગર

ફોજદારી કેસ નં. ૧૦૩૮૪/૨૦૨૫

આંક:-

ફરીયાદી :- **નીતાબેન દીનેશભાઇ લહેરૂ**
ઉ.વ. ૫૪ ધંધો- ધરકામ
રહે. જામનગર, એમ્પાયર ટાવર સામે, નહેરના કાંઠે
તા.જી.જામનગર

વિરૂધ્ધ

આરોપી :- **પરમાર પ્રજેશ કૌશીકભાઇ**
ઉ.વ. ૨૪, ધંધો- વેપાર,
રહે. જામનગર, મકાન નં. ૫૦,
પ્લોટ નં. ૪૮/૨, પ્રણામી ટાઉનશીપ ૧/૨,
બાઈની વાડી, ચુનાનો ભઠો, તા.જી.જામનગર

ગુનો :- ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એકટની કલમ-૧૩૮ અન્વયે

ફરીયાદ પક્ષે :- વિ. વકીલ શ્રી જે.એમ.જીવરાણી

આરોપી પક્ષે :- વિ. વકીલ શ્રી ---

–:ચુકાદો:–

(૧) ફરીયાદપક્ષના કેસની ટુંકમાં હકીકત :–

ફરીયાદપક્ષના કેસની ટુંકમાં વિગત હકીકત એવી છે કે, આ કામના ફરીયાદી અને આરોપી બંન્ને વચ્ચે અવાર–નવાર કામ સબબ મુલાકાત થયેલી તેથી ફરીયાદી અને આરોપી વચ્ચે ઓળખાણ અને પરીચય છે તેમજ ખુબજ સારા વિશ્વાસભર્યા સંબંધો છે. આ કામના આરોપીને નાણાંની જરૂરીયાત ઉપસ્થિત થતાં ફરીયાદીએ રૂ.૪,૫૦,૦૦૦/– (અંકે રૂપીયા ચાર લાખ પચાસ હજાર પુરા) આરોપીને આપેલ. આ કામના આરોપી પાસે ફરીયાદીએ તેની કાયદેસરની લેણી રકમની માંગણી કરતાં આ કામના આરોપીએ ફરીયાદીને તેના કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે આઇ.સી.આઇ.સી.આઇ. બેંક, જામનગર શાખાનો ચેક નં. ૦૦૦૬૩૦ તા.૦૫/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજનો રૂ.૪,૫૦,૦૦૦/– નો ફરીયાદીને આપેલ, જે ચેક ફરીયાદીએ તેઓની યુનીયન બેંક ઓફ ઈન્ડિયા, જામનગર શાખામાં જમા કરાવતાં સદર ચેક તા.૦૫/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજ બેંકમાં રજુ કરતાં તે ચેક તા.૦૭/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજ *"ડ્રોઅર સીગ્નેચર ડીફર"* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ, જેની જાણ ફરીયાદીને થતાં ફરીયાદીએ તેઓના વિ.વ.શ્રી મારફતે આરોપીને તેના જણાવેલ સરનામે તા.૩૧/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજ રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટ એ.ડી. થી ચેક પરત ફર્યા અંગેની તથા ચેકમાં જણાવેલ નાણાં ચુકવી આપવા માટે માંગણા નોટીસ મોકલેલી, જે માંગણા નોટીશ આરોપીને તા.૦૧/૦૮/૨૦૨૫ ના રોજ બજી ગયેલ છે. આમ, આ કામના આરોપીએ માંગણા નોટીસમાં જણાવ્યા મુજબ ચેકની રકમ નિર્ધારીત કરેલ સમયમર્યાદામાં ફરીયાદીને ન ચુકવી આરોપીએ ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ–૧૮૮૧ (કે જેને હવે પછીથી

ટુંકમાં *"અધિનિયમ ૧૮૮૧"* તરીકે સંબોધેલ છે) ની કલમ–૧૩૮ અન્વયેનો શિક્ષાપાત્ર ગુનો આચરેલ હોય તા.૦૯/૦૯/૨૦૨૫ ના રોજ ફરીયાદીએ આરોપી વિરૂધ્ધ લેખીત ફરીયાદ અત્રેની અદાલત સમક્ષ રજુ કરેલ છે અને આરોપી વિરૂધ્ધ અધિનિયમ–૧૮૮૧ ની કલમ–૧૩૮ અન્વયે શિક્ષાત્મક કાર્યવાહી કરવા વિનંતી કરેલ છે.

(૨) કોર્ટ કાર્યવાહી :–

આ કામે ફરીયાદીની લેખીત ફરીયાદ તા.૦૯/૦૯/૨૦૨૫ ના રોજ દાખલ થતાં અદાલત દ્ધારા ફરીયાદીની ફરીયાદ સંદર્ભે વેરીફીકેશન નોંધ્યા બાદ અધિનિયમ–૧૮૮૧ ની કલમ–૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનાનું સંજ્ઞાન લઈ ભારતીય નાગરીક સુરક્ષા સંહિતા, ૨૦૨૩ (કે જેને હવે પછીથી ટુંકમાં *"સંહિતા, ૨૦૨૩"* તરીકે સંબોધેલ છે) ની કલમ–૨૨૭ અન્વયે આરોપી વિરૂધ્ધ અધિનિયમ–૧૮૮૧ ની કલમ–૧૩૮ અન્વયેના શીક્ષાપાત્ર ગુનાના સમન્સ ઈશ્યુ કરતાં આરોપી તેઓના વિ.વકીલશ્રી મારફતે અદાલત સમક્ષ હાજર થયેલ છે. આ અદાલત ઘ્વારા આરોપીને ફરીયાદપક્ષના આધારભુત પુરાવાની નકલ વિનામુલ્યે આપવામાં આવેલાનું સુનિશ્ચિત કર્યા બાદ આરોપીનું ગુના સંબંધે આંક–૦૭ થી નિવેદન નોંધવામાં આવેલ છે, જે નિવેદનમાં આ કામના આરોપી દ્ધારા તેના વિરૂઘ્ધના ગુનાનો ઈન્કાર કરવામાં આવેલ છે. આથી સદર કામે આરોપી સામેની ઈન્સાફી કાર્યવાહી આગળ ચલાવવામાં આવેલ છે.

૩) ફરીયાદપક્ષે રજુ થયેલ પુરાવો:–

આ કામે ફરીયાદપક્ષે આરોપી વિરૂઘ્ધ પોતાનો કેસ પુરવાર કરવા માટે નીચે મુજબના મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરવામાં આવેલ છે;

– : મૌખીક પુરાવો :–

નં.	વિગત	આંક
૧.	ફરીયાદી નીતાબેન દીનેશભાઈ લહેરૂની સોગંદનામાંથી જુબાની	૦૫

–: દસ્તાવેજી પુરાવા :–

નં.	વિગત	આંક
૧.	ચેક નં. ૦૦૦૬૩૦ ની અસલ	૧૧
૨.	ફરીયાદીએ ચેક બેંકમાં જમાં કરાવ્યા અંગેની સ્લીપની અસલ	૧૨
૩.	ચેક નં. ૦૦૦૬૩૦ નો રીટર્ન મેમો અસલ	૧૩
૪.	આરોપીને મોકલાવેલ માંગણા નોટીસની ઓફીસ કોપી	૧૪
૫.	આરોપીને માંગણા નોટીસ રજી.પોસ્ટ એડી. કર્યાની પહોંચની અસલ	૧૫
૬.	માંગણા નોટીસ બજી ગયા અંગેની પોસ્ટ ખાતા દ્વારા આપવામાં આવેલ ટ્રેક રીપોર્ટ	૧૬
૭.	ફરીયાદીના આધારકાર્ડની નકલ	૧૭
૮.	આરોપીના આધારકાર્ડની નકલ	૧૮

(૪) ફરીયાદપક્ષે આરોપી વિરૂધ્ધ ઉપર મુજબના મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરેલ છે. સદર કામે રેકર્ડ જોતાં આ કામના આરોપીપક્ષને ફરીયાદીની ઉલટતપાસ કરવા માટે યોગ્ય અને વ્યાજબી તક આપવામાં આવેલ પરંતુ આરોપીપક્ષે ફરીયાદીની ઉલટતપાસ કરવા માટે કોઈ રસ દાખવેલ નથી. વધુમાં, ત્યારબાદ

આ કામના આરોપી અદાલત સમક્ષ હાજર રહેતાં ન હોય અને પુરસીસમાં જણાવ્યા મુજબ કોઈ નાણાં ફરીયાદીને ચુકવી આપેલ ન હોય ફરીયાદીની આંક–૧૦ ની અરજી લગત તા.૧૯/૦૨/૨૦૨૬ ના રોજ હુકમ કરી ફરીયાદીની ઉલટતપાસ કરવાનો આરોપીનો હકક બંધ કરવામાં આવેલ. ત્યારબાદ ફરીયાદપક્ષે આંક–૧૯ થી કલોઝીંગ પુરસીસ રજુ કરી ફરીયાદપક્ષે પુરાવો બંધ જાહેર કરેલ છે. ત્યારબાદ સદર કામ આરોપીના વિશેષ નિવેદન પર રાખવામાં આવેલ, પરંતુ આ કામના આરોપી અદાલત સમક્ષ હાજર રહેતાં ન હોય અને તેઓને ઈસ્યુ કરેલ પ્રોસેસ પણ બજયે કે વગર બજયે પરત ફરેલ ન હોય ફરીયાદીને આંક–૨૦ ની અરજી લગત તા.૨૪/૦૩/૨૦૨૬ ના રોજ હુકમ કરી આરોપીનો વિશેષ નિવેદનનો હકક બંધ કરવામાં આવેલ.

(૫) સદર કામે આરોપી પક્ષે કોઈ મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવાઓ રજુ કરવામાં આવેલ નથી.

(૬) સદર કામે ફરીયાદી તર્ફે વિ.વ.શ્રી ધ્વારા મૌખિક દલીલો કરવામાં આવેલ છે, જે ધ્યાને લેવામાં આવેલ છે.

(૬.૧) ફરીયાદી તરફે વિ.વકીલશ્રી ધ્વારા મુખ્યત્વે દલીલો કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના ફરીયાદી અને આરોપી બંન્ને વચ્ચે અવાર–નવાર કામ સબબ મુલાકાત થયેલી તેથી ફરીયાદી અને આરોપી વચ્ચે ઓળખાણ અને પરીચય છે તેમજ ખુબજ સારા વિશ્વાસભર્યા સંબંધો છે. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના આરોપીને નાણાંની જરૂરીયાત ઉપસ્થિત થતાં ફરીયાદીએ રૂ.૪,૫૦,૦૦૦/– આરોપીને આપેલ. વધુમાં દલીલ કરતાં

જણાવેલ છે કે, આ કામના આરોપી પાસે ફરીયાદીએ તેની કાયદેસરની લેણી રકમની માંગણી કરતાં આ કામના આરોપીએ ફરીયાદીને તેના કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે આઇ.સી.આઇ.સી.આઇ. બેંક, જામનગર શાખાનો ચેક નં. ૦૦૦૬૩૦ તા.૦૫/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજનો રૂ.૪,૫૦,૦૦૦/– નો ફરીયાદીને આપેલ, જે ચેક ફરીયાદીએ તેઓની યુનીયન બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, જામનગર શાખામાં જમા કરાવતાં સદર ચેક તા.૦૫/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજ બેંકમાં રજુ કરતાં તે ચેક તા.૦૭/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજ *"ડ્રોઅર સીગ્નેચર ડીફર"* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ, જેની જાણ ફરીયાદીને થતાં ફરીયાદીએ તેઓના વિ.વ.શ્રી મારફતે આરોપીને તેના જણાવેલ સરનામે તા.૩૧/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજ રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટ એ.ડી. થી ચેક પરત ફર્યા અંગેની તથા ચેકમાં જણાવેલ નાણાં ચુકવી આપવા માટે માંગણા નોટીસ મોકલેલી, જે માંગણા નોટીશ આરોપીને તા.૦૧/૦૮/૨૦૨૫ ના રોજ બજી ગયેલ છે. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, ફરીયાદીએ આ તમામ હકીકત મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરી પુરવાર કરેલ હોય અને આરોપીએ ફરીયાદીની કોઇ ઉલટતપાસ કરેલ નથી અને ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું કોઇ ખંડન કરેલ ન હોય આરોપીને અધિનિયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ–૧૩૮ અન્વયેના શીક્ષાપાત્ર ગુનામાં તકસીરવાન ઠરાવી યોગ્ય તે સજા કરવા વિનંતી કરેલ છે.

(૬.૨) સદર કામે આરોપીપક્ષને આખરી દલીલો માટે યોગ્ય અને વ્યાજબી તક આપવા છતાં આરોપી પોતે જાતે કે તેઓના વિ.વ. શ્રી મારફતે અદાલત સમક્ષ હાજર રહેલ નથી કે કોઇ આખરી દલીલ કરેલ

ન હોય ફરીયાદપક્ષે આંક–૨૧ થી તા.૦૧/૦૪/૨૦૨૬ ના રોજ આરોપીપક્ષનો દલીલનો હકક બંધ કરવા માટે અરજી રજુ કરતાં સદર અરજી આ અદાલત દ્ધારા મંજુર કરવામાં આવેલ અને આરોપીપક્ષની દલીલોનો હકક બંધ કરવામાં આવેલ. આમ, આરોપીપક્ષે કોઇ દલીલ નથી.

(૭) ઉપરોકત કેસની હકીકતો તથા રજુ પુરાવાના આધારે અત્રેની અદાલત સમક્ષ સદર કેસના ન્યાયીક નિર્ણય સારુ નીચે મુજબના મુદ્ધા ઉપસ્થિત થાય છે;

: ૧ : શું ફરીયાદપક્ષ નિ:શંકપણે એ હકીકત પુરવાર કરે છે કે, આ કામના ફરીયાદી અને આરોપી બંન્ને વચ્ચે ખુબજ સારા વિશ્વાસભર્યા સંબંધો હોય અને આ કામના આરોપીને નાણાંની જરૂરીયાત ઉપસ્થિત થતાં ફરીયાદીએ રૂ.૪,૫૦,૦૦૦/– આરોપીને આપેલ અને આ કામના આરોપી પાસે ફરીયાદીએ તેની કાયદેસરની લેણી રકમની માંગણી કરતાં આ કામના આરોપીએ ફરીયાદીને તેના કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે આઇ.સી.આઇ.સી.આઇ. બેંક, જામનગર શાખાનો ચેક નં. ૦૦૦૬૩૦ તા.૦૫/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજનો રૂ.૪,૫૦,૦૦૦/– નો ફરીયાદીને આપેલ, જે ચેક ફરીયાદીએ તેઓની યુનીયન બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, જામનગર શાખામાં જમા કરાવતાં સદર ચેક તા.૦૫/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજ બેંકમાં રજુ કરતાં તે ચેક તા.૦૭/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજ *"ડ્રોઅર સીગ્નેચર ડીફર"* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ, જેની જાણ ફરીયાદીને થતાં ફરીયાદીએ તેઓના વિ.વ.શ્રી મારફતે આરોપીને તેના જણાવેલ સરનામે તા.૩૧/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજ રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટ એ.ડી. થી ચેક પરત ફર્યા અંગેની તથા ચેકમાં જણાવેલ નાણાં ચુકવી આપવા માટે માંગણા નોટીસ મોકલેલી, જે માંગણા નોટીશ આરોપીને

તા.૦૧/૦૮/૨૦૨૫ ના રોજ બજી ગયેલ અને આરોપીએ માંગણા નોટીસમાં જણાવ્યા મુજબનું વર્તન નહી કરી આરોપીએ ધી નેગોશીએબલ ઇન્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ,૧૮૮૧ ની કલમ–૧૩૮ અન્વયેનો શિક્ષાપાત્ર ગુન્હો આચરેલ છે?

: ૨ : શું હુકમ?

(૮) ઉપરોકત મુદ્દાઓના મારા નિર્ણયો નીચે મુજબના છે;

(૧) હકારાત્મક

(૨) આખરી હુકમ મુજબ

મુદ્દા નં.૧ પરત્વે પુરાવાકીય મુલ્યાંકન સહીતની વિસ્તૃત ચર્ચા:

(૯) ફરીયાદપક્ષે આરોપી વિરુધ્ધ પોતાના કેસની હકીકત પુરવાર કરવા માટે ઉપર મુજબના મૌખીક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરેલ છે. સૌપ્રથમ મૃદા નં.૧ પરત્વે ફરીયાદપક્ષે રજુ મૌખીક તથા દસ્તાવેજી પુરાવાની વિસ્તૃત ચર્ચા કરતા અગાઉ અધિનીયમ–૧૮૮૧ ની કલમ– ૧૩૮ કે જે પ્રકરણ ૧૭ માં સમાવીષ્ટ છે અને તે પ્રકરણ ધારાસભા દ્વારા *ACT-66 of 1988 w.e.f. 1st April 1989* થી સામેલ કરવામાં આવેલ અને આ પ્રકરણને ઘડવા પાછળનો ધારાસભાનો હેતુ અને ઈરાદો જે હતો તેને તાજેતરમાં નામ. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Sanjabij Tari Versus Kishore S.Borcar, 2025 (0) AIJEL-SC 75934* ના ચુકાદાના પેરા-૧૧ અને પેરા-૧૪ માં વર્ણન કરતાં જણાવેલ છે કે;

"11. Having heard learned counsel for the parties, this Court is of the view that it is essential to first outline the scope and intent of Chapter XVII (Sections 138 to 148) of NI Act which has been inserted by Act 66 of 1988 w.e.f. 1st April 1989."

"14.Consequently, this Court is of the view that the intent behind

introducing Chapter XVII is to restore the credibility of cheques as a trustworthy substitute for cash payment and to promote a culture of using cheques. Further, by criminalizing the act of issuing cheques without sufficient funds or for other specified reasons, the law promotes financial discipline, discourages irresponsible practices and allows for a more sufficient and timely resolution of disputes compared to the previous pure civil remedy which was found to involve the payee in a long-drawn out process of litigation."

આમ,ઉપરોકત ચુકાદામાં અધિનીયમ,૧૮૮૧ ના પ્રકરણ ૧૭(કલમ-૧૩૮ થી ૧૪૮)ને ઘડવા પાછળનો ધારાસભાનો ઈરાદો વ્યકત કરતાં જણાવેલ છે કે, રોકડ ચુકવણી માટે વિશ્વસનીય વિકલ્પ તરીકે ચેકની વિશ્વસનીયતાને પુન:સ્થાપીત કરવાનો અને ચેકનો ઉપયોગ કરવાની સંસ્કૃતીને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે.વધુમાં પુરતાં ભંડોળ વિના અથવા અન્ય ચોકકસ કારણોસર ચેક જારી કરવાના કૃત્યને ગુનાહીત બનાવીને નાણાંકીય શિસ્તતા જાળવવાનો તથા બેજવાબદાર પ્રથાને નીરુત્સાહી કરવા અને દિવાની દાદની સરખામણીમાં તેને વધુ કાર્યક્ષમ બનાવી સમયસર તકરારનું નિવારણ લાવી શકાય અને પક્ષકારને લાંબી કાનુની કાર્યવાહી માંથી પસાર ન થવુ પડે તે માટે ઝડપથી ન્યાય મળી શકે તે ઈરાદો ધારાસભા દ્વારા વ્યકત કરવામાં આવેલ છે. આ કામના આરોપી વિરૂધ્ધ જયારે અધિનીયમ,૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ અન્વયેના શીક્ષાપાત્ર ગુનાનું તહોમત મુકવામાં આવેલ છે,ત્યારે સદર કાનુની જોગવાઈ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુના માટેના આવશ્યક તત્વો ધ્યાને લેવા અત્યંત જરૂરી છે અને જેથી ચુકાદાની સરળતા ખાતર અધિનીયમની કલમ–૧૩૮ નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

"Section-138 Dishonour of cheque for insufficiency, etc.,of funds in the account:Where any cheque drawn by a person on an account maintained by him with a banker for payment of any amount of money to another person from out of that account for the discharge, in whole or in part, of any debt or other liability, is returned by the bank unpaid, either because of the amount of

money standing to the credit of that account is insufficient to honour the cheque or that it exceeds the amount arranged to be paid from that account by an agreement made with that bank, such person shall be deemed to have committed an offence and shall, without prejudice to any other provision of this Act, be punished with imprisonment for a term which may be extended to two years, or with fine which may extend to twice the amount of the cheque, or with both.
Provided that nothing contained in this section shall apply unless-
(a) the cheque has been presented to the bank within a period of six months from the date on which it is drawn or within the period of its validity, whichever is earlier;
(b) the payee or the holder in due course of the cheque, as the case may be, makes a demand for the payment of the said amount of money by giving a notice, in writing, to the drawer of the cheque,within thirty days of the receipt of information by him from the bank regarding the return of the cheque as unpaid; and
(c) the drawer of such cheque fails to make the payment of the said amount of money to the payee or, as the case may be, to the holder in due course of the cheque, within fifteen days of the receipt of the said notice.
Explanation :- " For the purpose of this section, debt of other liability means a legally enforceable debt or other liability."
આમ,અધિનિયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ માં કરવામાં આવેલ જોગવાઈ સંદર્ભે ફરીયાદપક્ષે તે ગુનો પુરવાર કરવા માટે સદર કલમના આવશ્યક તત્વો અદાલત સમક્ષ સ્પષ્ટપણે પુરાવર કરવાના રહે છે, તે સંદર્ભે આ અદાલતનું ધ્યાન નામ.સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *"Prem Chand Vijay Kumar Vs. Yashpal Singh" reported in 2005 (4) SCC page no-417"* ઉપર પ્રસિધ્ધ થયેલ ચુકાદા ઉપર જાય છે. જે ચુકાદામાં નામ.સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અધિનીયમ,૧૮૮૧ ની કલમ–૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનાની હકીકત પુરવાર કરવા માટે જે આવશ્યક તત્વો ફરીયાદપક્ષે પુરવાર કરવાના રહે છે, તેની ચર્ચા કરતાં જણાવેલ છે કે;

"...View in that Context, the following facts are required to be proved successfully prosecute the drawer for an offence under section 138 of the Act:
(a) that the cheque was drawn for payment of an amount of money for discharge of a debt/liability and the cheque was dishonoured;

(b) that the cheque was presented within the prescribed period;
(c) that the payment made a demand for payment of the money by giving a notice in writing to the drawer within the stipulated period; and
(d) that the drawer failed to make the payment within 15 days of the receipt of the notice."

આમ, ઉપરોકત ચુકાદામાં જણાવ્યા મુજબ, ફરીયાદપક્ષે અદાલત સમક્ષ એ હકીકત સ્પષ્ટપણે પુરવાર કરવાની રહે છે કે, આપવામાં આવેલ ચેક સમગ્ર અથવા અંશત: દેવુ કે અન્ય જવાબદારી અદા કરવા માટે પોતે નીભાવતો હોય તેવા બેંક ખાતા ઉપરનો ચેક આપવામાં આવેલ હતો અને તેવો ચેક ચુકવણી કર્યા વીના બેંકે પરત કરેલ હતો. વધુમાં એ પણ સ્પષ્ટપણે પુરવાર કરવાનું રહે છે કે, આપવામાં આવેલ ચેક નીચત કરવામાં આવેલ સમયમર્યાદામાં ભરણા માટે રજુ કરવામાં આવેલ હતો. વધુમાં એ પણ પુરવાર કરવાનું રહે છે કે, કાયદાથી નીચત કરેલ સમયમર્યાદામાં ચેકનો અસ્વીકાર થયેલાની સાથે ચેકમાં જણાવેલ રકમની માંગણી કરતી માંગણાં નોટીસ આપવામાં આવેલ હતી અને તેવી નોટીસ મળ્યા તારીખથી ૧૫ દિવસમાં માંગણાં મુજબની રકમ ચુકવવામાં આરોપી નિષ્ફળ ગયેલ હતો.

(૯.૧) સદર કામે રજુ થયેલ રેકર્ડ પરનો પુરાવો ધ્યાને લેવામાં આવે તો, ફરીયાદપક્ષે પોતાનો કેસ પુરવાર કરવા માટે આંક-૦૫ થી ફરીયાદીની સોગંદનામાં સ્વરૂપમાં જુબાની રજુ કરેલ છે અને તે જુબાનીમાં પોતાની આંક-૧ ની ફરીયાદમાં જણાવેલ તમામ હકીકતોને વળગી રહી ફરીયાદને સમર્થનકારી પુરાવો રજુ કરે છે. સદર કામે ફરીયાદપક્ષે જે પુરાવો રજુ કરવામાં આવેલ છે, તેનું હવે પછીથી વિગતવાર પુરાવાકીય મુલ્યાંકન કરવામાં આવેલ છે. વધુમાં

ફરીયાદપક્ષે પોતાનો કેસ પુરવાર કરવા માટે જે દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરેલ છે તેને પણ ધ્યાને લેવામાં આવેલ છે.

(૧૦) ફરીયાદપક્ષે રજુ મૌખીક જુબાની તથા રજુ કરવામાં આવેલ અન્ય દસ્તાવેજોની સાથે સાથે અધિનીયમની કલમ–૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનાની સાબિતી સંદર્ભે અદાલતે અમુક અનુમાનો ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવાના હોય છે અને તે મુજબ અધિનીયમની કલમ–૧૧૮ તથા કલમ–૧૩૯ માં તે સંબંધેની જોગવાઈ કરવામાં આવેલ છે. જે કાનુની પ્રબંધો ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

"118: Presumptions as to negotiable instruments: Until the contrary is proved, the following presumptions shall be made:
(a) of consideration.that every negotiable instrument was made or drawn for consideration, and that every such instrument, when it has been accepted, indorsed, negotiated or transferred, was accepted, indorsed, negotiated or transferred for consideration;
(b) as to date.that every negotiable instrument bearing a date was made or drawn on such date;
(c) as to time of acceptance.that every accepted bill of exchange was accepted within a reasonable time after its date and before its maturity;
(d) as to time of transfer.that every transfer of a negotiable instrument was made before its maturity;
(e) as to order of indorsements. that the indorsements appearing upon a negotiable instrument were made in the order in which they appear thereon;
(f) as to stamp.that a lost promissory note, bill of exchange or cheque was duly stamped;
(g) that holder is a holder in due course.that the holder of a negotiable instrument is a holder in due course:

Provided that, where the instrument has been obtained from its lawful owner, or from any person in lawful custody thereof, by means of an offence or fraud, or has been obtained from the maker or acceptor thereof by means of an offence or fraud, or for unlawful consideration, the burden of proving that the holder is a holder in due course lies upon him.

***139. Presumption in favour of holder**.It shall be presumed, unless the contrary is proved, that the holder of a cheque received*

the cheque, of the nature referred to in section 138, for the discharge, in whole or in part, of any debt or other liability."

આમ, ઉપરોકત કાનૂની પ્રબંધો વંચાણે લેતાં તેમાં કરવામાં આવેલ જોગવાઈ મુજબના અનુમાન ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવાના રહે છે અને તે મુજબ જો એકવાર એમ સાબિત થાય કે, આરોપીએ ફરીયાદીને ચેક આપેલ છે, તેવા સંજોગોમાં આ અનુમાન ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવાના રહે છે. જો આરોપીપક્ષ આ અનુમાનોનું ખંડન કરવામાં સફળ રહે તો, આ અનુમાનો ફરીયાદીની તરફેણમાં કરી શકાય નહી. જો કે, ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતા અનુમાનો ગુનો પુરવાર કરવા માટે નિર્ણાયત્મક સાબિત નથી, પરંતુ આવા અનુમાનોને યોગ્ય અને વ્યાજબી પુરાવા તથા ખુલાસાઓથી ખંડન કરી શકાય છે. વધુમાં,આરોપીએ તેવા અનુમાનોનું ખંડન કરવા સોગંધ ઉપર જુબાની આપવી જ જોઇએ તેવો કાયદાનો કોઈ નિયમ નથી, પરંતુ આરોપી આવા અનુમાનોનું ખંડન ફરીયાદીની ઉલટતપાસ થકી તથા રેકર્ડ પરના પુરાવા પરથી કરી શકે છે. સદર કામે જયારે ફરીયાદપક્ષે આરોપી વિરુધ્ધ અધિનીયમની કલમ – ૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનાની હકીકત પુરવાર કરવા ધારેલ છે, ત્યારે કાનુની પ્રબંધો મુજબ ફરીયાદીની તરફેણમાં જે અનુમાન કરવાના રહે છે તે અનુમાન અધિનીયમની કલમ–૧૧૮ તથા કલમ–૧૩૯ અન્વયે કરવામાં આવેલ જોગવાઈ મુજબ કરવાના રહે છે તથા જયારે આ અનુમાનો ખંડનાત્મક છે અને આવા અનુમાનોનું આરોપી પક્ષે ખંડન કરવાનું રહે છે, ત્યારે આ અનુમાનોનું ખંડન કેવી રીતે કરી શકાય તથા તેવા અનુમાનોનું ખંડન કરવા માટે પુરાવાનો બોજો કોના ઉપર છે, તે બાબતે અત્રેની અદાલતનું ધ્યાન નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા *"Hiten P. Dalal Vs. Bratindranath Banerjee (2001) 6 SCC 16"* ઉપર પ્રસિધ્ધ થયેલ ચુકાદા ઉપર

જાય છે, જે ચુકાદામાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવેલ છે કે,

"Section 139 provides that "it shall be presumed, unless the contrary is proved, that the holder of a cheque received the cheque, of the nature referred to in Section 138 for the discharge, in whole or in part, of any debt or other liability." The effect of these presumptions is to place the evidential burden on the accused of proving that the cheque was not received by the complainant towards the discharge of any liability. Because both Sections 138 and 139 require that the Court "shall presume" the liability of the drawer of the cheques for the amounts for which the cheques are drawn, as noted in it is obligatory on the Court to raise this presumption in every case where the factual basis for the raising of the presumption had been established. It introduced an exception to the general rule as to the burden of proof in criminal cases and shifts the onus on to the accused. Such a presumption is a presumption of law, as distinguished from a presumption of fact which describes provisions by which the Court "may presume" a certain state of affairs. Presumptions are rules of evidence and do not conflict with the presumption of innocence, because by the latter all that is meant is that the prosecution is obliged to prove the case against the accused beyond reasonable doubt. The obligation on the prosecution may be discharged with the help of presumptions of law or fact unless the accused adduces evidence showing the reasonable possibility of the non existence of the presumed fact. (Paras 20, 21)

The distinction between the two kinds of presumption lay not only in the mandate to the Court, but also in the nature of the evidence required to rebut the two. In the case of discretionary presumption the presumption if drawn may be rebutted by an explanation which 'might reasonably be true and which is consistent with the innocence" of the accused. On the other hand in the case of a mandatory presumption "the burden resting on the accused person in such a case would not be as light as it is where a presumption is raised under Section 114 of the Evidence Act and cannot be held to be discharged merely by reason of the fact that the explanation offered by the accused is reasonable and probable. It must further be shown that the explanation is a true one. The words 'unless the contrary is proved' which occur in this provision make it clear that the presumption has to be rebutted by proof and not by a bare explanation which is merely plausible. A fact is said to be proved when its existence is directly established or when upon the material before it the Court finds its existence to be so probable that a reasonable man would act on the supposition that it exist.

Unless therefore, the explanation is supported by proof, the presumption created by the provision cannot be said to be rebutted."

(૧૦.૧) વધુમાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા *M.S. Narayana Menon Alias Mani Vs. State of Kerala and Another, (2006) 6 SCC 39* ઉપર પ્રસિધ્ધ થયેલ ચુકાદામાં અધિનીયમની કલમ–૧૧૮(એ), કલમ–૧૩૮ તથા કલમ–૧૩૯ ના કાનુની પ્રબંધો ની વિસ્તૃત ચર્ચા કરતા પ્રસ્થાપિત કરેલ છે કે, કલમ–૧૧૮(એ) અને કલમ–૧૩૯ અન્વયેના અનુમાનો એ ખંડનાત્મક અનુમાનો છે. વધુમાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા સદર ચુકાદામાં *"may presume"* અને *"shall presume"* શબ્દના અર્થની વિસ્તૃત છણાવટ કરતાં સદર ચુકાદાના પેરા-૨૮ માં અવલોકન કરેલ છે કે,

"28. What would be the effect of the expressions "may presume", 'shall presume" and "conclusive proof" has been considered by this Court in Union of India v. Pramod Gupta, (2005) 12 SCC 1, in the following terms: (SCC pp. 30-31, para 52) "It is true that the legislature used two different phraseologies 'shall be presumed' and 'may be presumed' in Section 42 of the Punjab Land Revenue Act and furthermore although provided for the mode and manner of rebuttal of such presumption as regards the right to mines and minerals said to be vested in the Government vis-Ã -vis the absence thereof in relation to the lands presumed to be retained by the landowners but the same would not mean that the words 'shall presume' would be conclusive. The meaning of the expressions 'may presume' and 'shall presume' have been explained in Section 4 of the Evidence Act, 1872, from a perusal whereof it would be evident that whenever it is directed that the court shall presume a fact it shall regard such fact as proved unless disproved. In terms of the said provision, thus, the expression 'shall presume' cannot be held to be synonymous with 'conclusive proof'."

આમ, ઉપરોકત ચુકાદાના પેરા–૨૮ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા એવું ઠરાવવામાં આવેલ છે કે, *"shall presume"* શબ્દ *"conclusive proof"* શબ્દનો સમાનાર્થી શબ્દ હોઇ શકે નહી.

વધુમાં સદર ચુકાદામાં પુરાવા અધિનીયમની કલમ– ૩ માં ઉલ્લેખેલ *"proved"* અને *"disproved"* શબ્દને સંદર્ભમા રાખી તેની વિસ્તૃત ચર્ચા કરતા પેરા–૩૦ માં નીચે મુજબ અવલોકન કરેલ છે.

"30. Applying the said definitions of "proved" or "disproved" to the principle behind Section 118(a) of the Act, the court shall presume a negotiable instrument to be for consideration unless and until after considering the matter before it, it either believes that the consideration does not exist or considers the non-existence of the consideration so probable that a prudent man ought, under the circumstances of the particular case, to act upon the supposition that the consideration does not exist. For rebutting such presumption, what is needed is to raise a probable defence. Even for the said purpose, the evidence adduced on behalf of the complainant could be relied upon."

વધુમાં સદર ચુકાદામાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા એ પણ અવલોકન કરવામાં આવેલ છે કે, આરોપીને સંભવિત બચાવ રજુ કરવા માટે સીધો પુરાવો આપવો જ તેવું જરૂરી નથી. ફરીયાદી ધ્વારા જે કોઈ પુરાવો રજુ કરવામા આવેલ હોય તે પુરાવા પર આધાર રાખીને પણ અનુમાનોનું ખંડન કરી શકે છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા સદર ચુકાદાના પેરા–૩૨ માં અવલોકન કરતાં જણાવેલ છે કે,

"32. The standard of proof evidently is preponderance of probabilities. Inference of preponderance of probabilities can be drawn not only from the materials on record but also by reference to the circumstances upon which he relies."

(૧૦.૨) આ તબકકે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા *Rangappa Vs. Sri Mohan, (2010) 11 SCC 441* માં કરવામાં આવેલ અવલોકનો ધ્યાને લેવા અત્યંત જરુરી છે અને તેથી હાલના ચુકાદાની સરળતા ખાતર નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા સદર ચુકાદાના પેરા–૨૬ થી પેરા–૨૮ માં કરવામાં આવેલ અવલોકન નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

"26. In light of these extracts, we are in agreement with the respondent claimant that the presumption mandated by Section 139 of the Act does indeed include the existence of a legally enforceable debt or liability. To that extent, the impugned observations in Krishna Janardhan Bhat, (2008) 4 SCC 54 may not be correct. However, this does not in any way cast doubt on the correctness of the decision in that case since it was based on the specific facts and circumstances therein. As noted in the citations, this is of course in the nature of a rebuttable presumption and it is open to the accused to raise a defence wherein the existence of a legally enforceable debt or liability can be contested. However, there can be no doubt that there is an initial presumption which favours the complainant."

"27. Section 139 of the Act is an example of a reverse onus clause that has been included in furtherance of the legislative objective of improving the credibility of negotiable instruments. While Section 138 of the Act specifies a strong criminal remedy in relation to the dishonour of cheques, the rebuttable presumption under Section 139 is a device to prevent undue delay in the course of litigation. However,it must be remembered that the offence made punishable by Section 138 can be better described as a regulatory offence since the bouncing of a cheque is largely in the nature of a civil wrong whose impact is usually confined to the private parties involved in commercial transactions. In such a scenario, the test of proportionality should guide the construction and interpretation of reverse onus clauses and the defendant-accused cannot be expected to discharge an unduly high standard of proof.

28. In the absence of compelling justifications, reverse onus clauses usually impose an evidentiary burden and not a persuasive burden. Keeping this in view, it is a settled position that when an accused has to rebut the presumption under Section 139, the standard of proof for doing so is that of "preponderance of probabilities". Therefore, if the accused is able to raise a probable defence which creates doubts about the existence of a legally enforceable debt or liability, the prosecution can fail. As clarified in the citations, the accused can rely on the materials submitted by the complainant in order to raise such a defence and it is conceivable that in some cases the accused may not need to adduce evidence of his/her own."

(૧૦.૩) નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા *Baslingappa Vs. Mudibasappa 2019 (5) SCC 418* ઉપર પ્રસિધ્ધ થયેલ ચુકાદામાં અનુક્રમે *Kali Ram Vs. State of Himachal Pradesh,(1973) 2 SCC*

808, Bharat Barrel & Drum Manufacturing Company Vs. Amin Chand Pyarelal, (1999) 3 SCC 35, M.S. Narayana Menon Alias Mani Vs. State of Kerala and Another, (2006) 6 SCC 39, Krishna Janardhan Bhat Vs. Dattatraya G. Hegde, (2008) 4 SCC 54, Kumar Exports Vs. Sharma Carpets, (2009) 2 SCC 513, Rangappa Vs. Sri Mohan, (2010) 11 SCC 441) ના ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં રાખી સદર ચુકાદાના પેરા નં. ૨૩ માં જણાવેલ છે કે;

"23. We having noticed the ratio laid down by this Court in above cases on Sections 118(a) and 139, we now summarise the principles enumerated by this Court in following manner:-
(i) Once the execution of cheque is admitted Section 139 of the Act mandates a presumption that the cheque was for the discharge of any debt or other liability.
(ii) The presumption under Section 139 is a rebuttable presumption and the onus is on the accused to raise the probable defence. The standard of proof for rebutting the presumption is that of preponderance of probabilities.
(iii) To rebut the presumption, it is open for the accused to rely on evidence led by him or accused can also rely on the materials submitted by the complainant in order to raise a probable defence. Inference of preponderance of probabilities can be drawn not only from the materials brought on record by the parties but also by reference to the circumstances upon which they rely.
(iv) That it is not necessary for the accused to come in the witness box in support of his defence, Section 139 imposed an evidentiary burden and not a persuasive burden.
(v) It is not necessary for the accused to come in the witness box to support his defence.

આમ, ઉપરોકત ચુકાદાના પ્રસ્થાપિત સિધ્ધાંતો ધ્યાને લેતાં તથા અધિનીયમની કલમ–૧૧૮ તથા કલમ–૧૩૯ માં કરવામાં આવેલ કાનુની અનુમાનો સંબંધિત જોગવાઇ ધ્યાને લેતાં જયારે આ કાનુની અનુમાનોનું ખંડન કરવાનો બોજો આરોપીના શિરે છે, ત્યારે આરોપી સદર અનુમાનોનું ખંડન કેવી રીતે અને કઇ પધ્ધતિથી કરી શકે છે તે ઉપર જણાવ્યા અનુસાર નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ સિધ્ધાંતોથી જણાવેલ છે તે મુજબની

હકીકત ધ્યાને રાખી ફરીયાદપક્ષે રજુ પુરાવાઓનું મુલ્યાંકન હવે પછીથી કરવામાં આવેલ છે.

(૧૧) સદર કામે ફરીયાદપક્ષે રજુ હકીકત તથા રેકર્ડ પરનો પુરાવો વંચાણે લેતાં આ કામે ફરીયાદપક્ષે આંક–૫ થી ફરીયાદીનું સરતપાસનું સોગંધનામું રજુ કરવામાં આવેલ છે અને જેમાં મુખ્યત્વે તેઓએ આંક–૧ ની ફરીયાદની હકીકતનું પુનરાવર્તન કરેલ છે. સદર કામે રજુ પુરાવાની વિસ્તૃત ચર્ચા કરતાં અગાઉ એ હકીકતની નોંધ કરવી જરૂરી છે કે, આ કામના આરોપીપક્ષે ફરીયાદીની કોઈ ઉલટતપાસ કરવામાં આવેલ નથી. આ સંજોગોમાં રજુ હકીકત ધ્યાને લેતાં, આ કામે આરોપી ધ્વારા આંક–૧૧ થી રજુ ફરીયાદવાળા ચેકમાંની પોતાની સહીનો ઈન્કાર કરેલ નથી. એ હકીકત પણ બીનતકરારી છે કે, આંક–૧૩ થી રજુ રીટર્ન મેમો મુજબ ફરીયાદ વાળો ચેક *ડ્રોઅર સીગ્નેચર ડીફર* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ. એ હકીકત પણ બિનતકરારી છે કે, આ કામના ફરીયાદીએ આરોપીને તા.૩૧/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજ માંગણા નોટીસ મોકલાવેલ, જે નોટીશ આરોપીને તા.૦૧/૦૮/૨૦૨૫ ના રોજ બજી ગયેલ છે.

(૧૧.૧) સદર કામે ફરીયાદપક્ષે રજુ પુરાવો ધ્યાને લેતાં, આ કામના ફરીયાદી ધ્વારા એ હકીકત તેઓની ફરીયાદ તથા સોગંદનામાંથી રજુ સરતપાસમાં સ્પષ્ટપણે જણાવેલ છે કે, આ કામના આરોપીને નાણાંકીય જરૂરીયાત ઉભી થતાં ફરીયાદીએ આરોપીને રૂા.૪,૫૦,૦૦૦/– (અંકે રૂપિયા ચાર લાખ પચાસ પુરા) આપેલ અને તે રકમની પરત ચુકવણી માટે આરોપી ધ્વારા ફરીયાદીને રૂ.૪,૫૦,૦૦૦/– પુરાનો આઇ.સી.આઇ.સી.આઇ. બેંક, જામનગર શાખાનો ચેક નં.૦૦૦૬૩૦ તા.૦૫/૦૭/૨૦૨૫ ના

રોજ ચેક આપેલ, જે ચેક ફરીયાદીએ તેઓની યુનીયન બેંક ઓફ ઈન્ડિયા, જામનગર શાખામાં જમા કરાવતાં સદર ચેક તા.૦૫/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજ *"ડ્રોઅર સીગ્નેચર ડીફર"* ના શેરા સાથે વણચુકવ્યે પરત ફરેલ. આ કામના ફરીયાદી ધ્વારા તેઓની આ હકીકત સંદર્ભે આંક–૧૧ થી ચેક નં.૦૦૦૬૩૦ ની અસલ, આંક–૧૨ થી ચેક બેંકમાં જમાં કરાવ્યા અંગેની સ્લીપ તથા આંક–૧૩ થી ફરીયાદ વાળા ચેકના રીટર્ન મેમોની નકલ રજુ કરેલ છે. આ કામના ફરીયાદી ધ્વારા એ હકીકત પણ સ્પષ્ટપણે જણાવેલ છે કે, સદર ચેક પરત ફર્યા બાદ ફરીયાદી ધ્વારા તેઓના વિ.વ.શ્રી મારફતે આરોપીને તા.૩૧/૦૭/૨૦૨૫ ના રોજ રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટ એ.ડી. થી ચેક પરત ફર્યા અંગેની તથા ચેકમાં જણાવેલ નાણાં ચુકવી આપવા માટે માંગણા નોટીસ મોકલેલી, જે નોટીસ તા.૦૧/૦૮/૨૦૨૫ ના રોજ બજી ગયેલ. આ કામના ફરીયાદી ધ્વારા તેઓની આ હકીકત સંદર્ભે આંક–૧૪ થી માંગણા નોટીસની ઓફિસ કોપીની નકલ, આંક–૧૫ થી આરોપીને માંગણા નોટીસ રજી.પોસ્ટ એડી. કર્યાની સફેદ પાવતીની નકલ તથા આંક–૧૬ થી આરોપીને મોકલેલ માંગણા નોટીસ બજી ગયા અંગેનો ટ્રેક રીપોર્ટ રજુ કરેલ છે. વધુમાં, આંક–૧૭ થી ફરીયાદીના આધારકાર્ડની નકલ અને આંક–૧૮ થી આરોપીના આધારકાર્ડની નકલ રજુ કરેલ છે. વધુમાં, આ કામના આરોપી પક્ષે ફરીયાદી ધ્વારા તેઓના સરતપાસના સોગંદનામામાં જે કોઈ હકીકત જણાવેલ તે હકીકત સંદર્ભે ફરીયાદીની કોઈ ઉલટતપાસ કરેલ નથી. વધુમાં આરોપી ધ્વારા ઈન્સાફી કાર્યવાહીના કોઈ પણ તબક્કે ફરીયાદ વાળા ચેકમાંની પોતાની સહીનો પણ ઈન્કાર કરેલ નથી. વધુમાં સદર ચેક પરત ફર્યા બાદ આ કામના ફરીયાદીએ આરોપીને ફરીયાદમાં જણાવેલ સરનામે માંગણા નોટીસ મોકલેલ જે માંગણા નોટીસમાં જણાવેલ સરનામે આરોપી રહેતાં નથી તેવી કોઈ

હકીકત કે તકરાર આરોપી પક્ષે લેવામાં આવેલ નથી. આ કામના આરોપીએ ફરીયાદી પાસેથી જે રકમ મેળવેલ તે કાયદેસરના દેવાનો સ્વીકાર કરી તેની ચુકવણી માટે ફરીયાદ વાળો ચેક ફરીયાદીને આપેલ હતો અને તે ચેક *ડ્રોઅર સીગ્નેચર ડીફર* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ અને ત્યારબાદ ફરીયાદીએ માંગણા નોટીસ મોકલાવેલ હોવા છતાં આરોપીએ નિયત સમય મર્યાદામાં ચેકમાં જણાવ્યા મુજબની રકમ ફરીયાદીને ચુકવી આપેલ નથી અને આ તમામ હકીકત ફરીયાદીએ યોગ્ય તે મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરી પુરવાર કરેલ છે.

(૧૧.૨) કેસની સમગ્ર હકીકત ધ્યાને લેતાં, ફરીયાદીએ આરોપીને રૂ.૪,૫૦,૦૦૦/- પુરા આરોપીને આપેલ હતાં અને આરોપીએ તેના કાયદેસરના દેવાનો સ્વીકાર કરી તે દેવાની ચુકવણી માટે આંક-૧૧ થી રજુ ફરીયાદવાળા ચેક આપેલ તે ચેકમાં આરોપીની સહી છે, તે સ્વીકૃત હકીકત છે અને તે ચેક *ડ્રોઅર સીગ્નેચર ડીફર* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ છે. વધુમાં આરોપી પક્ષે ફરીયાદીની કોઇ ઉલટતપાસ કરવામાં આવેલ નથી. ત્યારે ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું આરોપી પક્ષે કોઇ ખંડન કરેલ નથી અને આરોપીએ કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે ફરીયાદવાળો ચેક આપેલ હતો અને તે ચેક ફરીયાદીએ જે બેંકમાં પોતાનું ખાતું નિભાવતાં હતાં તે બેંકમાં ભરણાં માટે મોકલતા સદર ચેક *ડ્રોઅર સીગ્નેચર ડીફર* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ છે અને ત્યારબાદ ફરીયાદીએ આરોપીને ચેક પરત ફર્યા અંગે તથા ચેકમાં જણાવેલ કાયદેસરની લેણી રકમ ચુકવવા માટે કાનુની નોટીસ પાઠવતાં તે કાનુની નોટીસનું પણ પાલન નહી કરી અધિનીયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ અન્વયેનો શિક્ષાપાત્ર ગુન્હો આચર્યા અંગેની

હકીકત ફરીયાદીએ પુરવાર કરેલ છે. હાથ ઉપરના કેસમાં રજુ સંપુર્ણ પુરાવો વંચાણે લેતાં આરોપીએ કોઇ પણ તબકકે ચેકમાંની પોતાની સહીનો ઇન્કાર કરેલ નથી તથા ફરીયાદવાળા ચેકનો દુરઉપયોગ થયેલ હોય તેવો પણ કોઇ બચાવ ઉપસ્થીત કરેલ નથી. ત્યારે આ તબકકે અદાલતનું ધ્યાન નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા *Bir Singh v. Mukesh Kumar, (2019) 4, SCC 197* ઉપર પ્રસિધ્ધ થયેલ ચુકાદાના પેરા–૩૩ માં કરવામાં આવેલ અવલોકન પર જાય છે જે આ ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

" 33. A meaningful reading of the provisions of the Negotiable Instruments Act including, in particular, Sections 20, 87 and 139, makes it amply clear that a person who signs a cheque and makes it over to the payee remains liable unless he adduces evidence to rebut the presumption that the cheque had been issued for payment of a debt or in discharge of a liability. It is immaterial that the cheque may have been filled in by any person other than the drawer, if the cheque is duly signed by the drawer. If the cheque is otherwise valid, the penal provisions of Section 138 would be attracted."

તેવી જ રીતે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા *Rohitbhai Jivanlal Patel v. State of Gujarat and Another, AIR 2019 SC 1876* ઉપર પ્રસિધ્ધ થયેલ ચુકાદાના પેરા–૨૦ માં અવલોકન કરતાં જણાવેલ છે કે,

"20. On the aspects relating to preponderance of probabilities, the accused has to bring on record such facts and such circumstances which may lead the Court to conclude either that the consideration did not exist or that its nonexistence was so probable that a prudent man would, under the circumstances of the case, act upon the plea that the consideration did not exist. This Court has, time and again, emphasized that though there may not be sufficient negative evidence which could be brought on record by the accused to discharge his burden, yet mere denial would not fulfil the requirements of rebuttal as envisaged under Section 118 and 139 of the NI Act....."

આમ, ઉપરોકત ચુકાદાના પ્રસ્થાપિત સિધ્ધાંતો તથા હાથ પરના કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં આ કામના આરોપી દ્વારા ફરીયાદવાળા ચેકમાંની તેઓની સહીનો ઇન્કાર કરવામાં આવેલ નથી. વધુમાં, આ કામના આરોપી ઇન્સાફી કાર્યવાહી દરમ્યાન અદાલત સમક્ષ હાજર રહી ફરીયાદીની ઉલટતપાસ કરવા માટે પણ કોઇ રસ દાખવેલ નથી અને આરોપીપક્ષનો ઉલટતપાસનો હકક બંધ કરવામાં આવેલ છે. વધુમાં, આરોપીને વિશેષ નિવેદન માટે યોગ્ય અને વ્યાજબી તક આપવા છતાં આરોપીપક્ષ અદાલત સમક્ષ હાજર રહેવામાં નિષ્ફળ નીવડેલ છે. આ તબકકે આ અદાલતનું ધ્યાન નામ. ગુજરાત વડી અદાલત દ્વારા *“Manoj Vasudev Sompura V/s State Of Gujarat” 2023(0) AIJEL- HC 247313* ના ચુકાદાના પેરા–૧૨ અને પેરા–૧૪ માં કરેલ અવલોકન પર જાય છે, જે આ ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

"12.From the above set of facts, it appears that the decision to not remain present on the next date after getting his further statement u/s 313 of Cr.P.C. recorded on the earlier date and to not conduct cross-examination of the complainant in spite of being afforded with sufficient opportunities, was a deliberate or voluntary decision taken by the petitioner. In the interregnum, there is nothing to suggest that the petitioner or his advocate had filed any application requesting the trial Court to grant him an opportunity to record his Further Statement u/s 313 of Cr.P.C. or to conduct cross-examination of the complainant. The petitioner went into oblivion after the date when his Further Statement u/s 313 of the Cr.P.C. came to be recorded but before it could be exhibited. Therefore, the trial Court was left with no other option but to conduct the trial in the absence of the petitioner, who had deliberately or voluntarily chosen to evade the trial proceedings. Under these circumstances, there was no reason for the trial Court to issue any warrant against the petitioner, as contended by learned advocate for the petitioner. Moreover, the petitioner had not produced any evidence in his defence or had made any submissions either oral or in writing."

"14. Considering the facts and circumstances of the case, this Court is of the opinion that the trial Court was completely justified in passing the impugned judgment and order. The decision to not

conduct cross-examination of the complainant in spite of repeated opportunities and to not remain present on the next date of trial when his Further Statement u/S 313 of Cr.P.C. recorded on the earlier date was to be exhibited was a deliberate, intentional and conscious decision on the part of the petitioner. It was not that the petitioner was not aware about the stage of trial proceedings. However, deliberately, the petitioner had chosen to remain absent from the trial proceedings from the date his Further Statement u/S 313 of Cr.P.C. was recorded but before it could be exhibited."

આમ, ઉપરોકત ચુકાદાના પ્રસ્થાપિત સિધ્ધાંતો તથા હાથ પરના કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં આ કામના આરોપીને તેનો બચાવ રજુ કરવા માટે તથા ફરીયાદીની ઉલટતપાસ કરવા માટે યોગ્ય અને વ્યાજબી તક આપવામાં આવેલ પરંતુ આ કામના આરોપી અદાલત સમક્ષ ગેરહાજર રહેલ છે. આમ, આરોપી અદાલત સમક્ષ હાજર રહેતા ન હોય તબકકાવાર આરોપીનો ફરીયાદીની ઉલટતપાસ કરવાનો હકક, આરોપીનો વિશેષ નિવેદનનો હકક તથા આખરી દલીલનો હકક બંધ કરવામાં આવેલ છે.

(૧૨) આમ, હાથ ઉપરના કેસની હકીકત તથા રજુ થયેલ પુરાવો તથા વિ.વકીલશ્રીની રજુઆત તથા ઉપરોકત ચુકાદાના પ્રસ્થાપીત સિધ્ધાંતો ધ્યાને લેતાં ફરીયાદપક્ષની એ હકિકત સાબિત થાય છે કે, આ કામના આરોપીએ ફરીયાદવાળો ચેક તેઓના કાયદેસરના દેવા પેટેની ચુકવણી અર્થે ફરીયાદીને આપેલ હતો અને તે ચેક ફરીયાદીએ તેઓની બેંકમાં જમા કરાવતાં *ડ્રોઅર સીગ્નેચર ડીફર* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ અને તેની માંગણાં નોટીસ આરોપીને ફરીયાદી ધ્વારા આપવામાં આવેલ, પરંતુ આરોપીએ તે નોટીસનું પાલન કરેલ નહી અને નિર્ધારીત કરેલ સમયમર્યાદામાં નાણાં ચુકવી આપેલ નહી અને આરોપીએ ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એકટની કલમ ૧૩૮ અન્વયેનો શિક્ષાપાત્ર ગુન્હો આચરેલ છે અને આરોપી તેની સામેની

ઈન્સાફી કાર્યવાહી દરમ્યાન ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનનું ખંડન કરી શકેલ નથી, જેથી આરોપીને ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એકટની કલમ ૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુન્હામાં તકસીરવાન ઠરાવવો ન્યાયોચિત જણાય છે. વધુમાં, આ કામના આરોપીને ઈન્સાફી કાર્યવાહી દરમ્યાન અદાલત સમક્ષ હાજર રહેવા માટે યોગ્ય અને વ્યાજબી તક આપવામાં આવેલ છે, પરંતુ આરોપી અદાલત સમક્ષ હાજર રહેવામાં નિષ્ફળ નીવડેલ છે. આ તબકકે અદાલતનું ધ્યાન નામ.ગુજરાત વડી અદાલત દ્વારા *"Sharad Jethalal Salva vs State of Gujarat" reported in 2016 (0) AIJEL-HC-236849* ના ચુકાદાના પેરા–૧૬ અને પેરા–૧૭ માં કરેલ અવલોકન પર તથા અધિનીયમ, ૨૦૨૩ ની કલમ–૩૯૨ તથા કલમ–૪૫૮ ઉપર જાય છે, જે આ ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

*"**16.** ...If a person accused of an offence and convicted as such avoids arrest and avoids imprisonment as sentenced by the criminal court. Such an incident only makes the justice delivery system insignificant and renders justice ineffective. Legal justice requires that an offender convicted of a crime must suffer the imprisonment as otherwise there would be social anarchy. People would contravene the law with impunity without any attending punishment for violating the law. The very foundations of democracy and rule of law would be shaken and that is the reason why the Courts strive to treat all persons before the criminal law as equal. Whether one is rich or poor, whether one is in powerful or powerless, the criminal law is equally applied to all equally."*

*"**17.** Be you ever so high, but the law is above you', is the signature theme of rule of law that loudly and silently (as well) echoes in the Indian Constitutional context. The purpose of the constitution itself is to equalize the men (and women) before the law. Equal protection of laws and equality before the law does not make any distinction between the Ruler and the ruled when it comes to enforcing the criminal sanctions. If a convict with money power as well as political power can avoid the punishment imposed by the highest Court of the State, the Court which imposed such punishment cannot*

be a mute spectator or dumb listener to be soothed by high caliber forensic oratory of the counsel at the altar of justice. The Court must and ought to take a serious view of such bizarre incidence: be it one in million. Of course, the law makers and law enforcers must willingly assist the Court in angling the convict avoiding and dodging the law makers, the law enforcers and the law interpreters (Judges and Courts)."

"Section 392 Judgment:

(7) No judgment delivered by any Criminal Court shall be deemed to be invalid by reason only of the absence of any party or his advocate on the day or from the place notified for the delivery thereof, or of any omission to serve, or defect in serving, on the parties or their advocates, or any of them, the notice of such day and place."

*" **Section 458 Execution of sentence of imprisonment***

(1) Where the accused is sentenced to imprisonment for life or to imprisonment for term in cases other than those provided for by section 453, the Court passing the sentence shall forthwith forward a warrant to the jail or other place in which he is, or is to be, confined, and, unless the accused is already confined in such jail or other place, shall forward him to such jail or other place, with the warrant;

Provided that where the accused is sentenced to imprisonment till the rising of the Court, it shall not be necessary to prepare or forward a warrant to a jail, and the accused may be confined in such place as the Court may direct.

(2) Where the accused is not present in Court when he is sentenced to such imprisonment as is mentioned in sub-section (1), the Court shall issue a warrant for his arrest for the purpose of forwarding him to the jail or other place in which he is to be confined; and in such case, the sentence shall commence on the date of his arrest."

આમ, ઉપરોકત ચુકાદાના પ્રસ્થાપિત સિધ્ધાંતો તથા હાથ પરના કેસની હકીકત અને આરોપીની વર્તણુક ધ્યાને લેતાં વધુમાં સદર કામે આરોપી આજરોજ અદાલતમાં હાજર નથી અને હાલના કેસની ઇન્સાફી કાર્યવાહી સમન્સ ટ્રાયલ પધ્ધતિથી ચલાવવામાં આવેલ હોય તે સંજોગોમાં પક્ષકારોને સજા અંગે સાંભળવાની કોઇ આદેશાત્મક જોગવાઇ નથી તથા આરોપી સામેનો ગુનો તે આર્થિક પ્રકારનો ગુનો હોય, આરોપીને પ્રોબેશ ઓફ ઓફેન્ડર્સ એકટ,

૧૯૫૮ માં કરવામાં આવેલ જોગવાઇનો લાભ આપવો ન્યાયોચીત જણાતું નથી. આમ, ઉપરોકત ચર્ચાના આધારે મુદ્દા નં.૧ નો નિર્ણય હકારાત્મક ઠરાવી મુદ્દા નં.૨ પરત્વે ન્યાયના હિતમાં ચેકની રકમ ધ્યાને લેતાં નીચે મુજબ હુકમ કરવામાં આવે છે.

: આ ખ રી હુ ક મ :

૧) આ કામના આરોપી પરમાર પ્રજેશ કૌશીકભાઈ રહે. જામનગર, મકાન નં. ૫૦, પ્લોટ નં. ૪૮/૨, પ્રણામી ટાઉનશીપ ૧/૨, બાઈની વાડી, ચુનાનો ભઠો, તા.જી.જામનગર નાઓને ભારતીય નાગરીક સુરક્ષા સંહિતા, ૨૦૨૩ ની કલમ–૨૭૮(૨) અન્વચે ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એકટ, ૧૮૮૧ ની કલમ–૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનામાં તકસીરવાન ઠરાવી ૧(એક) વર્ષની સાદી કેદની સજા ફરમાવવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

૨) આ કામના આરોપીએ ભારતીય નાગરીક સુરક્ષા સંહિતા,૨૦૨૩ ની કલમ–૩૯૫(૩) અન્વયે ચેકમાં જણાવ્યા મુજબની રકમ રૂ.૪,૫૦,૦૦૦/–(અંકે રૂપીયા ચાર લાખ પચાસ હજાર પુરા) આ કામના ફરીયાદીને વળતર પેટે સદરહું હુકમની તારીખથી એક માસમાં ચુકવી આપવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે. વધુમાં જો આરોપી વળતરની રકમ હુકમ મુજબ ફરીયાદીને ચુકવવામાં કસુર કરે તો આરોપીને વધુ ચાર માસની સાદી કેદની સજા ફરમાવવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

૩) સદર ચુકાદો આરોપીની ગેરહાજરીમાં જાહેર કરવામાં આવેલ હોય હુકમ મુજબ આરોપી સામે સજા વોરંટ ઈસ્યુ કરવું.

૪) આરોપીને હુકમની એક નકલ વિનામુલ્યે પુરી પાડવી.

હુકમ આજ તા.૦૮ ના રોજ, માહે–એપ્રીલ, સને ૨૦૨૬ ના રોજ ખુલ્લી અદાલતમાં વાંચી, સંભળાવી મારી સહી કરી જાહેર કર્યો.

જામનગર
તા.૦૮/૦૪/૨૦૨૬

ભાસ્કરકુમાર રામેશ્વરપ્રસાદ દવે
(ચોથા એડી. સીની. સિવીલ જજ
અને એડી. ચીફ જયુડી. મેજી.)
જામનગર.
CODE NO.GJ 01073

KMK